

Cursistenmap

SOVON-cursus 'Van herkennen naar meten'

Zes uitgewerkte bijeenkomsten en een thuisopdracht

Colofon

© SOVON 2003

Deze cursistenmap is een bewerking van het materiaal uit de cursus ‘Vogels, van kijken naar waarnemen’ door: Stan Frijters (IVN), Arend van Dijk (SOVON)

Bewerking: Harvey van Diek (SOVON).

Projectcoördinatie: Harvey van Diek (SOVON).

Illustraties: Frank van der Meer

Advies: Bert den hertog (Adviesbureau den Hertog), Jan de Boer (IVN Leeuwarden), Carolyn Vermanen, Arend van Dijk, Pim de Nobel, Henk Sierdsema en Berend Voslamber (SOVON)

Druk: Druk & Vorm, Nijmegen.

Deze cursus van SOVON is mogelijk gemaakt door de financiële bijdragen van het Prins Bernhard Cultuurfonds, VSB-fonds, WNF en de Provincie Friesland.

ISBN: 90-72171-12-0

Geachte cursist,

U bent begonnen met de SOVON-cursus: '*Van herkennen naar meten*'. Tijdens zes bijeenkomsten maakt u in vogelvlucht kennis met de verschillende telprojecten van SOVON waarbij twee projecten uitgebreid aan bod komen. Natuurlijk hopen wij dat u het bovendien leuk zult vinden, op deze manier met uw hobby bezig te zijn.

Wij hopen dat u na het behalen van uw getuigschrift deel zult nemen aan een van de SOVON-projecten of aan andere SOVON-cursussen. De komende jaren kunnen we dan uw gegevens in ons landelijke bestand opnemen. Al deze gegevens zijn hard nodig om de aantalsontwikkelingen voor de Nederlandse (broed)vogels te kunnen publiceren.

Gegevens over de vogelstand vormen een belangrijk onderdeel van de Nederlandse natuurbescherming.

Ik wens u een leerzame en vooral ook plezierige cursusperiode toe. Hopelijk kan ik u het volgende telseizoen verwelkomen als SOVON-teller!

Frank Saris
Directeur SOVON Vogelonderzoek Nederland

Inhoud Cursistenmap

Inleiding	3
Inhoud van de cursus in vogelvlucht	4
Opbouw en planning van de cursus	5
Bijeenkomst 1: Kennismaking, wat is SOVON? + Excursie	7
Bijeenkomst 2: Water- en wintervogelprojecten	9
Bijeenkomst 3: Excursie water- en wintervogelprojecten	11
Bijeenkomst 4: Broedvogelprojecten	13
Bijeenkomst 5: Excursie broedvogels	15
Bijeenkomst 6: Het belang van vogelonderzoek. Afsluiting van de cursus	17
Thuisopdracht	19
Telformulier thuisopdracht	20
Bijlage 1: Achtergrondinformatie over SOVON	21
Bijlage 2: Achtergrondinformatie water- en wintervogelprojecten	22
Bijlage 3: Achtergrondinformatie broedvogelprojecten	24
Bijlage 4: Verwachtingspatroon voorkomen van soorten	26
Bijlage 5: Route bij broedvogelonderzoek	27
Bijlage 6: Standaardafkortingen (broed)vogelnamen, enkele voorbeelden	28
Bijlage 7: Eenvoudige notatie van BMP-veldgegevens	29
Bijlage 8: Voorbeelden van bezoekschema's	30
Bijlage 9: Tijd en trefkans	31
Bijlage 10: Voorbeeld van een veldkaart	32
Bijlage 11: Van veldkaart naar soortkaart	33
Bijlage 12: Soortkaart van de merel	34
Bijlage 13: Interpretatie van soortkaart naar territoria	35
Bijlage 14: Praktijkervaringen rond het observeren in het veld	36
Bijlage 15: Gedragsregels, velduitrusting en andere tips	37
Bijlage 16: Begrippenlijst	38
Bijlage 17: Standaardafkortingen broedvogelnamen	39
Bijlage 18: Adressenlijst/checklist deelnemers en relevant adres	41
Bijlage 19: Presentielijst (niet in de cursusmap)	42
Literatuur	43
Teksten van de gebruikte dia's	44

Inleiding

Deze cursus kent zes bijeenkomsten en één opdracht die u zelfstandig gaat verrichten. De zes bijeenkomsten zijn onderverdeeld in drie theorieavonden, één theorieochtend met aansluitend een excursie en twee praktijkochtenden. Het programma is compact en kent een grote informatiedichtheid. Vandaar dat u gevraagd wordt om voorafgaand aan de bijeenkomsten de informatie uit deze cursusmap zelfstandig door te nemen. De huiswerkopdracht dient er voor informatie efficiënt in de cursus te kunnen benutten. Bij aanvang van iedere cursusbijeenkomst wordt uw steeds in de gelegenheid gesteld om vragen te stellen. Ook na afloop van een bijeenkomst zal de docent u een dergelijke gelegenheid bieden.

Waar in deze map gesproken wordt over 'hij' wordt uiteraard ook 'zij' bedoeld.

Tijdens iedere bijeenkomst wordt gewerkt met:

- De cursusmap: *Van Herkennen naar Meten*;
- Programma van de cursusbijeenkomst;
- Informatie door de docent verstrekt.

Inhoud van de cursus in vogelvlucht

Bijeenkomst 1: Kennismaking, Wat is SOVON? De projecten in vogelvlucht

De eerste bijeenkomst heeft tot doel dat u bekend raakt met de cursusopzet, uw medecursisten, docenten en de verschillende projecten van SOVON. U leert met welke andere organisaties SOVON (veel) samenwerkt. Ook leert u op welke manier de SOVON-gegevens verwerkt en gepresenteerd worden. Er is uiteraard ook gelegenheid tot het stellen van vragen. Tijdens een excursie na de pauze maakt u kennis met een aantal vogelsoorten en u ervaart welke vogelsoorten in welke projecten thuishoren.

Thuisopdracht: Vogels tellen in een eigen gebiedje

U telt zelfstandig in een door u geselecteerd onderzoeksgebiedje. Dit kan de tuin zijn, een stukje bos of park in de buurt. Wij verwachten dat u zelfstandig de waarnemingen noteert volgens een standaardmethode.

Bijeenkomst 2: Water- en wintervogelprojecten (niet-broedvogels)

In bijeenkomst 1 zijn alle SOVON-projecten in vogelvlucht aan bod geweest. Tijdens deze tweede bijeenkomst gaan we dieper op de water- en wintervogelprojecten in. Wat komt er allemaal aan te pas? Hoe gaat het tellen van (water)vogels in zijn werk? Veldwerk, bureauwerk, werken met verschillende kaarten en formulieren. U leert vogelaantallen te schatten.

Bijeenkomst 3: Excursie water- en wintervogels (niet-broedvogels)

Tijdens deze excursie naar een gebied met veel watervogels en andere niet-broedvogels leert u kleine en grote groepen vogels schatten. In de praktijk ervaart u wat u in bijeenkomst twee hebt geleerd.

Bijeenkomst 4: Broedvogelprojecten

In deze bijeenkomst komen alle broedvogelprojecten aan bod met speciale aandacht voor het Broedvogel Monitoring Project (BMP). We staan stil bij de keuze van een onderzoeksgebied en verwachtingspatroon van soorten. Hoe gebruik je een veldkaart en met welke afkortingen en symbolen werk je dan? Ook komt het bezoekschema en de geldigheid van de waarnemingen in deze bijeenkomst aan de orde. Aan de hand van praktijkvoorbeelden ziet u wat in het veld verwacht kunt worden en wat de routine is, als je observeert.

Bijeenkomst 5: Excursie broedvogels

Tijdens deze excursie maakt u kennis met het inventariseren van broedvogels. U leert allerlei veldcodes. Hierbij wordt van u gevraagd de territorium-indicerende waarnemingen in te tekenen op zogenaamde veldkaarten.

Bijeenkomst 6: Het belang van vogelonderzoek. Afsluiting van de cursus

In deze laatste bijeenkomst leert u waarom vogelonderzoek zo belangrijk is, waarom het onderzoek op een standaardwijze gedaan moet worden en wie gebruik maken van de SOVON-gegevens. De resultaten van de thuiswerkopdracht worden besproken. De cursus wordt natuurlijk afgesloten met een diploma-uitreiking.

Opbouw en planning van de cursus

Bijeenkomst 1: Kennismaking, SOVON en vogelonderzoek + excursie

U:

- maakt kennis met de (veld)docenten en uw medecursisten;
- maakt kennis met de opzet van de cursus (doelen van de cursus, programma, tijdsinvestering);
- maakt kennis met SOVON, het onderzoek, samenwerkende partners en de maatschappelijke betekenis hiervan;
- maakt kennis met alle projecten van SOVON;
- maakt kennis met enkele vogelsoorten op verschillende manieren (aan de hand van bijv. hun biotoop en verspreidingskaarten);
- leert welke vogels in welke projecten geteld worden en welke vogels buiten de projecten vallen en waarom.

Thuisopdracht: Vogels tellen in een zelfgekozen gebiedje

U:

- leert zelfstandig op een standaardwijze vogels tellen;
- leert broedvogels van niet-broedvogels onderscheiden in uw gebiedje;
- leert wat de invloed van het tijdstip van de dag is op de waarneming van de soorten vogels;
- krijgt inzicht in de trefkans van soorten gerelateerd aan tijdstip op de dag;
- leert in uw observatie rekening houden met vroeg en laat arriverende soorten trekvogels.

Bijeenkomst 2: Water- en wintervogelprojecten (niet-broedvogels)

U:

- krijgt globaal inzicht in alle water- en wintervogelprojecten;
- krijgt uitgebreid inzicht twee van de water- en wintervogelprojecten;
- krijgt inzicht in het schatten van vogelaantallen;
- verkrijgt inzicht in de interpretatie van verzamelde gegevens.

Bijeenkomst 3: Excursie water-en wintervogels (niet-broedvogels)

U:

- leert in de praktijk vogelaantallen schatten;
- leert welke vogelsoorten op welke manier geteld moeten worden;
- leert wat u bij het observeren in het veld kunt verwachten;
- krijgt inzicht in de geldigheid van uw waarnemingen.

Bijeenkomst 4: Broedvogelprojecten

U:

- krijgt globaal inzicht in alle broedvogelprojecten;
- krijgt uitgebreid inzicht in het Broedvogel Monitoring Project (BMP);
- maakt kennis met een aantal gebruikte codes van het BMP;
- leert een veldkaart te interpreteren;
- leert een veldkaart om te zetten naar soortkaart.

Bijeenkomst 5: Excursie broedvogels

U:

- leert onder begeleiding van een velddocent, broedvogels in het onderzoeksgebied te inventariseren;
- leert in praktijk vooral te letten op zingende mannetjes, wat een territorium kan betekenen;
- leert gedragingen van vogels te interpreteren;
- leert een veldkaart in te vullen met behulp van de juiste symbolen en afkortingen;
- leert omgaan met het begrip 'uitsluitende waarnemingen';
- leert bij het invullen van de veldkaart uw kennis over geldige waarnemingen te gebruiken;
- leert problemen die u ervaart bij het invullen van een veldkaart te verwoorden;
- krijgt meer inzicht in de geldigheid van uw waarnemingen; het lopen van een vaste route, de relatie tussen route en dekking.

Bijeenkomst 6: Het belang van vogelonderzoek. Afsluiting van de cursus

U:

- krijgt inzicht in het nut van vogelgegevens;
- krijgt inzicht in het belang van op een gestandaardiseerde wijze verzamelen van gegevens;
- krijgt inzicht in de kwaliteit van waarnemingsgegevens;
- krijgt inzicht in het landelijk gebruik van SOVON-gegevens;
- krijgt inzicht in een lokaal gebruik van SOVON-gegevens;
- inventariseert met welk project of andere cursus u mee wilt doen;
- ontvangt het diploma vogelwaarnemer.

Bijeenkomst 1: Kennismaking: SOVON en vogelonderzoek

Binnen + Buiten
Zaterdagochtend
180 minuten

In deze bijeenkomst ligt de nadruk op kennismaking met de cursus, met SOVON, met uw medecursisten en (veld)docenten. De motivatie en de keuze van u en uw medecursisten komt aan de orde evenals een introductie van SOVON en haar onderzoek. Van alle SOVON-projecten volgt een korte instructie. Tevens maakt u kennis met de wijze waarop SOVON haar gegevens verwerkt tot overzichtskaarten en krijgt u van enkele vogelsoorten meer informatie. Tijdens de excursie maakt u kennis met een aantal vogelsoorten en hun gedragingen.

Doelen

U:

- maakt kennis met de (veld)docenten en uw medecursisten;
- maakt kennis met de opzet van de cursus (doelen van de cursus, programma, tijdsinvestering);
- maakt kennis met SOVON, het onderzoek en de maatschappelijke betekenis hiervan;
- maakt kennis met alle telprojecten van SOVON.

Opbouw van de bijeenkomst

20 minuten. Kennismaking met docenten en medecursisten.

10 minuten. Doorspreken van de cursusopzet in relatie tot de wensen van de cursisten.

30 minuten. Kennismaking met het werk van SOVON. Waarom vogelonderzoek?

120 minuten. Pauze en aansluitend een excursie.

Gebruikte materialen:

- Pennen/potloden
- Papier
- Veld- en vogelgids
- Warme kleren

Huiswerk:

U krijgt van de docent te horen wat de bedoeling is van de thuisopdracht.

U leest voor de volgende theoriebijeenkomst bijlage 1 en 2 door.

Bijeenkomst 2: Water- en wintervogelprojecten

Binnen
Avond
150 minuten

In deze bijeenkomst worden alle water- en wintervogelprojecten belicht, waarbij één van de projecten in het bijzonder wordt behandeld. Welke handelingen worden er verricht, etc. Aan de orde komen veldwerk, bureauwerk, effect seizoen en tijd van de dag op de waarneming, werken met veldkaarten en de formulieren, die gebruikt worden. Tevens leert u het schatten van vogelaantallen aan de hand van een aantal voorbeelden.

Doelen

U:

- krijgt globaal inzicht in de water- en wintervogelprojecten;
- krijgt uitgebreider inzicht in twee van de water- en wintervogelprojecten;
- krijgt inzicht in wat veldwerk en bureauwerk inhoudt;
- krijgt inzicht in de systematiek en volgorde van handelingen bij water- en wintervogeltellingen.

Opbouw van de bijeenkomst

15 minuten. Korte beschrijving van de bijeenkomst. Korte evaluatie van de eerste cursusavond.

45 minuten. Globale uitleg van de water- en wintervogelprojecten.

15 minuten. Pauze.

40 minuten. Uitgebreide uitleg van één water- en wintervogelproject en het PTT-project.

30 minuten. Schatten van vogelaantallen aan de hand van diavoorbeelden.

5 minuten. Gelegenheid tot het stellen van vragen.

Gebruikte materialen

- Pennen/potloden
- Papier
- Veld- en vogelgids

Huiswerk:

U leest voor de volgende theoriebijeenkomst bijlage 3 door.

U neemt voor de volgende theoriebijeenkomst de tellingen van de thuisopdracht mee

Bijeenkomst 3: Excursie water- en wintervogels

Buiten
Zaterdagochtend
240 minuten

Tijdens deze excursie leert u het geleerde uit de eerste twee theorieavonden in praktijk brengen. In het gebied waar u naar toe gaat, worden alle groepen vogels zo nauwkeurig mogelijk geteld. Grote groepen vogels worden geschat.

Doelen

U:

- leert wat u bij het observeren in het veld kan verwachten;
- leert welke vogelsoorten op welke manier geteld moeten worden;
- leert in de praktijk vogelaantallen schatten;
- krijgt inzicht in de bruikbaarheid van uw waarnemingen.

Gebruikte materialen

- verrekijker
- telescoop
- veld- en vogelgids
- pennen/potloden
- warme kleding

Huiswerk:

De cursist werkt de getelde aantallen uit op een telformulier.

De cursist bestudeert voor de volgende bijeenkomst de achtergrondinformatie in bijlage 3 t/m 17.

Bijeenkomst 4: Broedvogelprojecten

Binnen
Avond
150 minuten

In deze bijeenkomst worden alle broedvogelprojecten belicht waarbij het Broedvogel Monitoring Project (BMP) in het bijzonder wordt behandeld. Welke handelingen worden er verricht, etc. Aan de orde komen veldwerk, bureauwerk, effect seizoen en tijd van de dag op de waarneming, werken met veld- en soortkaarten en de formulieren die gebruikt worden. U oefent in het omzetten van veldgegevens naar territoria.

Doelen

U:

- krijgt globaal inzicht in alle broedvogelprojecten;
- krijgt uitgebreider inzicht in het Broedvogel Monitoring Project (BMP);
- maakt kennis met een aantal gebruikte codes van het BMP;
- krijgt inzicht in wat veldwerk en bureauwerk inhoudt;
- krijgt inzicht in de systematiek en volgorde van handelingen bij de BMP;
- leert wat de invloed van seizoenen is op de waarneming;
- leert wat de invloed van tijdstip op de dag is op de waarneming;
- leert een veldkaart in te vullen;
- leert een veldkaart om te zetten naar een soortkaart;
- krijgt inzicht in de interpretatie van verzamelde gegevens.

Opbouw van de bijeenkomst

1 minuut: Inleveren telling van de thuisopdracht

15 minuten. Korte beschrijving van de bijeenkomst. Evaluatieronde water- en wintervogelexcursie en van de eerste twee theorieavonden;

45 minuten. Globale uitleg van de broedvogelprojecten;

15 minuten. Pauze;

40 minuten. Uitgebreide uitleg van het Broedvogel Monitoring Project;

30 minuten. Kennismaking met veldkaarten en deze leren interpreteren;

5 minuten. Gelegenheid tot het stellen van vragen.

Gebruikte materialen

- Pennen/potloden
- Papier
- Veld- en vogelgids

Huiswerk:

U leest voor de excursie broedvogels bijlage 3 t/m 17 ter voorbereiding door.

Bijeenkomst 5: Excursie broedvogels

Buiten
Zaterdagochtend
180 minuten

Tijdens deze excursie leert u het geleerde uit de vier bijeenkomsten voor een deel in praktijk te brengen. In het gebied waar u naar toe gaat, worden enkele broedvogels op veldkaarten ingetekend. Iedere deelnemer neemt één of een paar soorten voor zijn rekening.

Doelen

U:

- leert onder begeleiding van een velddocent, broedvogels in het onderzoeksgebied te inventariseren;
- leert in praktijk vooral te letten op zingende mannetjes, die op een territorium kunnen duiden;
- leert een veldkaart in te vullen met behulp van de juiste symbolen en afkortingen;
- leert omgaan met het begrip 'uitsluitende waarnemingen';
- leert bij het invullen van de veldkaart uw kennis over geldige waarnemingen te gebruiken;
- krijgt meer inzicht in de geldigheid van hun waarnemingen; het lopen van een vaste route, de relatie tussen route en dekking.

Gebruikte materialen

- verrekijker
- veld- en vogelgids
- pennen/potloden
- onopvallende, kraakvrije kleding

Huiswerk:

De cursist noteert op een BMP-formulier de aantallen van de door hem getelde soort(en) en neemt deze mee naar de laatste cursusavond.

Bijeenkomst 6: Het belang van vogelonderzoek. Afsluiting van de cursus

Binnen
Avond
150 minuten

In deze bijeenkomst passeert het geleerde uit alle vorige bijeenkomsten in vogelvlucht de revue en wordt duidelijk wat het nut is van vogelonderzoek en waarom het zo belangrijk is om gedegen en op een standaardwijze onderzoek naar vogels te doen. De resultaten van de thuisopdracht worden gepresenteerd en de cursus wordt afgesloten met een diploma-uitreiking. Na afloop is er tijd voor een hapje en een drankje.

Doelen

U:

- krijgt inzicht in het nut van vogelgegevens;
- krijgt inzicht in het belang van op een gestandaardiseerde wijze verzamelen van gegevens;
- krijgt inzicht in de kwaliteit van waarnemingsgegevens;
- krijgt inzicht in het landelijk gebruik van SOVON-gegevens;
- krijgt inzicht in een lokaal gebruik van SOVON-gegevens;
- laat weten met welk project of cursus u mee wil doen;
- ontvangt het diploma vogelwaarnemer.

Opbouw van de bijeenkomst

15 minuten. Korte beschrijving van de bijeenkomst. Evaluatieronde broedvogelexcursie.

Samenstellen totaalijst van de broedvogelexcursie.

45 minuten. Waarom zijn telgegevens verzamelen nuttig? Waar worden ze voor gebruikt?

Landelijk en lokaal gebruik van vogelgegevens.

15 minuten. Pauze.

45 minuten. Presentatie thuisopdracht. Waarom is de betrouwbaarheid van vogelgegevens zelfs op het niveau van een thuisonderzoek zo belangrijk?

30 minuten. Inventarisatie met welk project of andere cursus u mee kan doen, diploma-uitreiking en evaluatie van de hele cursus.

Thuisopdracht

S Omschrijf/teken uw tuin/park/stukje bos

S Hoe groot is uw telgebied ongeveer in ha. (1 ha = 2 voetbalvelden):

S Beschrijf de (woon)omgeving:

S Ik heb geteld op een vaste tijdstip: ja/nee*

S Welk vast moment van de dag heeft u gekozen (tijd):

S Ik heb de vogels wel/niet gevoerd*

S Broeden er vogels in uw tuin, denkt u? ja/nee*

S Zo ja, welke en in welk aantal?

.....

.....

.....

.....

* doorhalen wat niet van toepassing is

Telformulier thuisopdracht (kopieerbaar)

Datum telling:

Tijd:

Weersgesteldheid: mooi - matig - slecht telweer*

Soort	gehoord	gezien	gehoord en gezien	overvliegend	ter plaatse
Appelvink					
Boerenwaluw					
Bonte vliegenvanger					
Boomklever					
Boomkruiper					
Braamsluiper					
Ekster					
Fitis					
Gaai					
Gierzwaluw					
Glanskop					
Goudhaan					
Goudvink					
Grasmus					
Grauwe vliegenvanger					
Groene specht					
Groenling					
Grote bonte specht					
Grote lijster					
Heggenmus					
Holenduif					
Houtduif					
Huismus					
Huiszwaluw					
Kauw					
Koekoek					
Kokmeeuw					
Koolmees					
Kuifmees					
Matkop					
Merel					
Nachtegaal					
Pimpelmees					
Putter					
Ringmus					
Roodborst					
Sijs					
Spreeuw					
Staatmees					
Stormmeeuw					
Tijftjaf					
Tuinfluit					
Turkse tortel					
Vink					
Winterkoning					
Witte kwikstaart					
Zanglijster					
Zilvermeeuw					
Zwarte kraai					
Zwarte mees					
Zwarte roodstaart					
Zwartkop					
.....					
.....					
.....					
.....					
.....					

* doorhalen wat niet van toepassing is

Bijlage 1: Achtergrondinformatie over SOVON

SOVON is het kenniscentrum voor de verspreiding en het voorkomen van de Nederlandse avifauna. Door tellingen en inventarisaties volgt SOVON sinds de jaren '70 de verspreiding, het voorkomen en de ontwikkeling van Nederlandse vogels. Broedvogels, maar ook winter- en trekvogels. De resultaten vormen een basis voor het natuurbeleid en -beheer in ons land.

Uit inventarisaties blijkt bijvoorbeeld, dat van de West-Europese populatie van de Grutto 80% broedt in de Nederlandse weilanden. Voor ganzen en zwanen blijkt ons land een van de belangrijkste overwinteringsgebieden.

Waarom vogelonderzoek?

SOVON Vogelonderzoek Nederland werd in 1973 opgericht om inzicht te krijgen in de landelijke verspreiding van de Nederlandse vogels. Door de vogelstand jarenlang te volgen, kan bovendien iets worden gezegd over de aantalsontwikkeling. Omdat vogels graadmeters zijn voor de toestand van de natuur vormen de resultaten van de tellingen voor andere organisaties handvatten voor natuurbeleid, -beheer en onderzoek.

Landelijke coördinatie

Het hoofdkantoor in Beek-Ubbergen verzorgt de landelijke coördinatie van alle telprojecten. Op kantoor werken zo'n veertig mensen. In elke provincie heeft SOVON een 'supervrijwilliger' die de regionale tellingen coördineert. Deze tellingen worden uitgevoerd door duizenden vrijwilligers, veelal verbonden aan een plaatselijke vogelwerkgroep.

Vogels tellen is vrijwilligerswerk

De achterban van SOVON bestaat uit ruim zesduizend vrijwillige vogeltellers. Zij vormen de ruggengraat van SOVON. Telprojecten worden vaak uitgevoerd in samenwerking met instanties als Vogelbescherming Nederland, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en het Centraal Bureau voor de Statistiek. Er worden zowel broedvogels als winter- en trekvogels volgens standaardmethoden geteld. Weer of geen weer!

Wilt u over (een van) de projecten meer informatie, neem dan gerust contact met ons op en vraag naar de projectenfolder. Er is een groot aantal projecten waar u aan mee kunt doen. Telefoon: 024 - 6848111.

Publicaties

Actuele informatie over de projecten verschijnt per kwartaal in SOVON-Nieuws, het verenigingsorgaan. De resultaten van de tellingen worden ook gepubliceerd in projectnieuwsbrieven, rapporten, (wetenschappelijke) artikelen en soms in boekvorm. Zo verscheen in 1979 de eerste *Atlas van de Nederlandse broedvogels* en in 1987 de *Atlas van de Nederlandse vogels*. In 2001 is de *Avifauna van Nederland, deel 2, Algemene en schaarse vogels van Nederland* verschenen. De nieuwe *Atlas van de Nederlandse broedvogels* is in 2002 verschenen.

Landelijke Dag

Aan het einde van elk jaar wordt de Landelijke Dag georganiseerd als bedankje voor alle vrijwillige vogeltellers. Deze dag bestaat uit vogellezingen, een uitgebreide boekenmarkt en informatiestands van diverse natuurorganisaties.

Nog veel meer informatie over SOVON kunt u nalezen in 'Boeiende vogels of saaie pieten, 25 jaar SOVON Vogelonderzoek Nederland' (bijgevoegd). Een bezoek aan de website www.sovon.nl is altijd de moeite waard.

Bijlage 2: Achtergrondinformatie water- en wintervogel-projecten

Nederland is met z'n vele wetlands, groene weilanden en milde winterklimaat een watervogelland bij uitstek. Jaarlijks komt van diverse soorten in het winterhalfjaar meer dan de helft van de hele populatie naar ons land om er de winter door te brengen.

De Nederlandse wetlands worden een groot deel van het jaar maandelijks op alle watervogels geteld. Daarnaast worden van september tot en met mei alle ganzen- en zwanenpleisterplaatsen op ganzen en zwanen geteld. Een deel van de tellingen vindt plaats in overleg met omliggende landen. Op die manier dragen de telresultaten bij aan de kennis over de totale grootte van watervogelpopulaties en de veranderingen die zich daarin afspelen.

Naast de watervogeltellingen zijn er de Punt Transect Telling (PTT) en het Bijzondere Soorten Project niet-broedvogels (BSP-nb).

Tellingen van watervogels

De opzet van de watervogeltellingen is dusdanig dat er een onderscheid wordt gemaakt tussen maandelijkse tellingen en de Midwintertelling die eenmaal per jaar (rond half januari) plaats vindt.

Midwintertelling

Dit project behoort tot de langst lopende telprojecten van ons land. Al in 1967 vond de eerste telling plaats. Inmiddels is voor veel soorten watervogels een fraaie reeks opgebouwd die de aantalsontwikkeling vanaf die tijd laat zien. De midwintertelling vindt plaats in een internationaal kader. Doel van de telling is het vastleggen van populatiegroottes en verspreiding bij de diverse soorten en het volgen van de aantalsontwikkelingen in de tijd. Omdat watervogels mobiel zijn wordt de telling gehouden op het moment dat trekbewegingen minimaal zijn: zo omstreeks half januari. Alle landen houden dit moment aan, zodat dubbeltelling wordt voorkomen door eventuele verplaatsing als gevolg van bijvoorbeeld een koude-inval.

Maandelijkse tellingen: Ganzen- en zwanen

Vooralsnog ganzen mogen zich al lang verheugen in een ruime belangstelling. De huidige tellingen vormen een voortzetting van tellingen die terug gaan tot in de jaren vijftig en werden gecoördineerd door de Ganzenwerkgroep Nederland. Tellingen van zwanen kennen een minder lange traditie. Op wat incidentele tellingen na, doen ze pas sinds 1993 volwaardig mee. Doel van de ganzen- en zwanentellingen is het bepalen van de aantallen die in Nederland verblijven en het vastleggen van aantalsveranderingen, zowel op landelijk niveau als op de schaal van de afzonderlijke pleisterplaatsen. In de periode oktober-maart worden alle gebieden waar ganzen en zwanen voorkomen geteld. Een aantal tellingen vindt plaats in een internationaal kader (vergelijkbaar met de midwintertelling).

Bij veel ganzen- en zwanensoorten wordt daarnaast specifiek onderzoek verricht naar de trekbewegingen, overleving en reproductie. Meestal worden hiervoor de vogels uitgerust met gekleurde halsbanden of potringen met een individuele code.

Maandelijkse tellingen: Watervogels

Net als de tellingen van ganzen heeft ook het tellen van watervogels al een lange geschiedenis. In de jaren zestig werd al begonnen met het tellen van delen van de Waddenzee en het rivierengebied. Tellingen van watervogels vinden maandelijks plaats in de periode september-april. Idealiter zou in alle maanden van het jaar geteld moeten worden. Watervogels kennen immers veelal een seizoensgebonden voorkomen waarbij gebieden wisselende functies kunnen vervullen. Niet alleen als tussenstop tijdens de trek en als overwinteringsgebied, maar ook als bijvoorbeeld ruiplaats in de zomer. In de praktijk bleek een dergelijke aanpak niet haalbaar vanwege een gebrek aan menskracht. Slechts een beperkt aantal gebieden wordt dan ook (meestal door professionele tellers) in de zomer geteld. Tijdens de tellingen worden vrijwel alle Zoete Rijkswateren (in beheer bij Rijkswaterstaat) en Vogelrichtlijngebieden geteld. In de zoute wateren is er een verschil tussen de Delta en de Waddenzee. De eerste wordt maandelijks geteld, terwijl in het Waddengebied steekproefgebieden maandelijks (of zelfs twee keer per maand) en het gehele gebied 3-5 keer per jaar geteld wordt.

Punt Transect Tellingen wintervogels (PTT)

Met het PTT-project worden trends van in ons land overwinterende vogels vastgelegd. Dit kunnen zowel Nederlandse vogels zijn als vogels uit andere landen (bijv. Scandinavië, Oost-Europa). Het gaat vooral om algemene soorten als Wilde Eend, Kokmeeuw, Kramsvogel en Sijs. Het project werd gestart in 1978 en is in de loop der jaren naar zijn huidige vorm toegegroeid: honderden routes en vele honderden tellers. Er wordt gebruik gemaakt van de punt-transectmethode. Dit houdt in dat op 20 vaste punten langs een vaste route jaar na jaar tellingen worden uitgevoerd. Op ieder punt noteert de teller alle vogels die in exact vijf minuten worden waargenomen. Idealiter telt de waarnemer eenmaal per jaar in december. Het PTT-project levert inmiddels voor meer dan zestig soorten betrouwbare trends, eventueel uitgesplitst naar biotoop of regio.

Bijzondere Soorten Project niet-broedvogels

In 1989 is SOVON gestart met het verzamelen van waarnemingen van niet-broedvogels die te zeldzaam zijn om goed uit de andere projecten naar voren te komen. Het idee is landelijk zoveel mogelijk losse waarnemingen te verzamelen. Voorbeelden van de bedoelde soorten zijn Slechtvalk, IJsvogel en Klapekster. Het opgebouwde informatiesysteem stelt ons, zeker nu het een aantal jaren draait, in staat, het voorkomen van deze vogels goed te documenteren. Dit project is het eenvoudigste SOVON-project. Iedereen kan waarnemingen van de 84 bedoelde soorten op formulier invullen en opsturen. Datum, waarneemplaats (kilometerhok) en aantal worden ingevuld. Er worden geen voorwaarden gesteld aan het aantal bezoeken en dergelijke. Wel wordt van een aantal soorten een beschrijving gevraagd in verband met determinatieproblemen.

Bijlage 3: Achtergrondinformatie broedvogelprojecten

Het onderzoek naar de verspreiding van broedvogels was de aanleiding tot de oprichting van SOVON in 1973. In de *Atlas van de Nederlandse Broedvogels* werd de verspreiding van broedvogels vastgelegd en tien jaar later viel het de winter- en trekvogels de beurt met de *Atlas van de Nederlandse Vogels*. In de jaren tachtig werd onderzoek naar de aantalsontwikkeling van broedvogels door SOVON en CBS ter hand genomen en vervolgens gingen in de jaren negentig twee onderzoeksprojecten van start gericht op het broeden en op broedsucces van vogels. Aan het eind van de twintigste eeuw tenslotte is wederom de verspreiding van broedvogels vastgelegd in een nieuwe atlas. Broedvogelgegevens van SOVON worden voor meer doeleinden gebruikt en aangewend, zoals de beoordeling van ingrepen op de broedvogelbevolking en de evaluatie en toetsing van het gevoerde beheer of beleid.

Monitoring van broedvogels

In de opzet van het broedvogelonderzoek van SOVON en CBS zijn alle in Nederland broedende vogelsoorten betrokken. De methode van onderzoek is afgestemd op het doel en de mogelijkheden. Het broedvogelmonitoringonderzoek bestaat uit twee componenten: Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (LSB) en Broedvogel Monitoring Project (BMP).

Landelijk soortonderzoek broedvogels (LSB)

Bij het soortonderzoek wordt getracht jaarlijks de volledige Nederlandse broedpopulatie te tellen. Bij sommige soorten lukt dat goed, bij andere minder. Afhankelijk van de soort en het gebied kan de methode meer of minder intensief zijn. Iedereen met kennis van een bepaalde vogelsoort en telmethode kan meedoen. De werkwijze is zoveel mogelijk gestandaardiseerd en er staat een vaste selectie van soorten op het programma. Twee onderdelen worden onderscheiden:

LSB Kolonievogels: landelijke telling van 17 in kolonies broedende soorten, waaronder Aalscholver, Lepelaar, reigers, meeuwen, sterns, Oeverzwaluw en Roek. Jaarlijks wordt per kolonie het aantal paren of nesten geregistreerd. De ligging van kolonies is precies bekend. Het landelijke totaal bestaat uit een optelsom van de aantallen per kolonie en vergelijking van jaartotalen geeft een goed beeld van de aantalsontwikkeling.

LSB Zeldzame soorten: landelijke telling van 78 min of meer zeldzame broedvogelsoorten, waaronder Geoorde Fuut, Roerdomp, Blauwe Kiekendief, Kwartelkoning, Kluut, Kerkuil, Ijsvogel, Grote Karekiet en Raaf. Van de meest zeldzame soorten worden jaarlijks alle broedgevallen geregistreerd en gedocumenteerd. Bij de wat minder zeldzame soorten is dat niet altijd haalbaar en wordt geprobeerd in ieder geval de voor de soort belangrijkste gebieden te onderzoeken en daarnaast zoveel mogelijk aanvullende waarnemingen te verzamelen. De aantalsontwikkeling in de belangrijke gebieden wordt gezien als een goede graadmeter.

Broedvogel Monitoring Project (BMP)

Bij het onderzoek in proefvlakken worden vaste onderzoeksgebieden van 10 tot enkele honderden hectare gekozen die jaarlijks worden geïnterviewd; de resultaten in deze steekproefgebieden worden gebruikt voor een schatting van de aantalsontwikkeling in Nederland door ze om te rekenen naar jaarindexen. De onderzoeksmethode is intensief en in hoge mate gestandaardiseerd. Deelname aan het BMP vereist een goede kennis van broedvogels, hun geluiden en gedrag. Uit oogpunt van effectiviteit en haalbaarheid worden in het kader van het BMP alle vogelsoorten geteld of alleen een selectie. Er zijn vijf BMP-onderdelen.

-*BMP Alle soorten:* alle soorten inventariseren

-*BMP Bijzondere Soorten:* alle schaarse soorten inventariseren

-*BMP Weide- en akkervogels:* alleen weide- en akkervogelsoorten inventariseren in open agrarisch gebied

-*BMP Stadsvogels:* alle soorten inventariseren in bebouwing (minder arbeidsintensief)

-*BMP Roofvogels:* alle dagroofvogelsoorten inventariseren.

Atlasproject broedvogels

In 1998-2000 heeft SOVON de verspreiding van alle Nederlandse broedvogels op een schaal van 5 bij 5 kilometer (atlasblok) onderzocht. Nederland bestaat uit ongeveer 1600 atlasblokken. Aanvullend is ook informatie over aantallen broedvogels vastgelegd, waarmee inzicht is verkregen in de talrijkheid van het voorkomen in verschillende delen van het land. Ook in 1973-77 is de verspreiding van broedvogels vastgelegd. Vergelijkingen in de nieuwe Atlas geven een goed beeld van de enorme veranderingen in de broedvogelwereld in de afgelopen 25 jaren.

Broedbiologisch onderzoek

Van de meeste broedvogels weten we goed of ze in aantal toe- of afnemen. Over oorzaken hiervan

is veel minder bekend. Om hierin verandering te brengen is in 1994 het broedbiologisch onderzoek gestart. Dit onderzoek bestaat uit het zoeken en vervolgens minimaal tweemaal controleren van een vogelnest, waarbij informatie wordt verzameld over het aantal eieren en jongen. De jaarlijks berekende mate van nestsucces van een soort kan een verklaring opleveren voor de aantalsontwikkeling. Voor deelname aan dit project is deskundigheid vereist. Nesten controleren gaat met de grootst mogelijke voorzichtigheid gepaard.

Constant Effort Site - ringwerk

In samenwerking met de Nederlandse Ringcentrale worden met behulp van mistnetten in een standaardopstelling vogels gevangen en geringd in het broedseizoen. Deze vangsten, en vooral de terugvangsten, leveren informatie op over de overlevingskans van vogels, maar ook over de productiviteit van een broedseizoen. De verzamelde informatie geeft inzicht in de achterliggende oorzaken van de aantalsontwikkeling. Voor deelname is geruime ringervaring en een ringvergunning nodig.

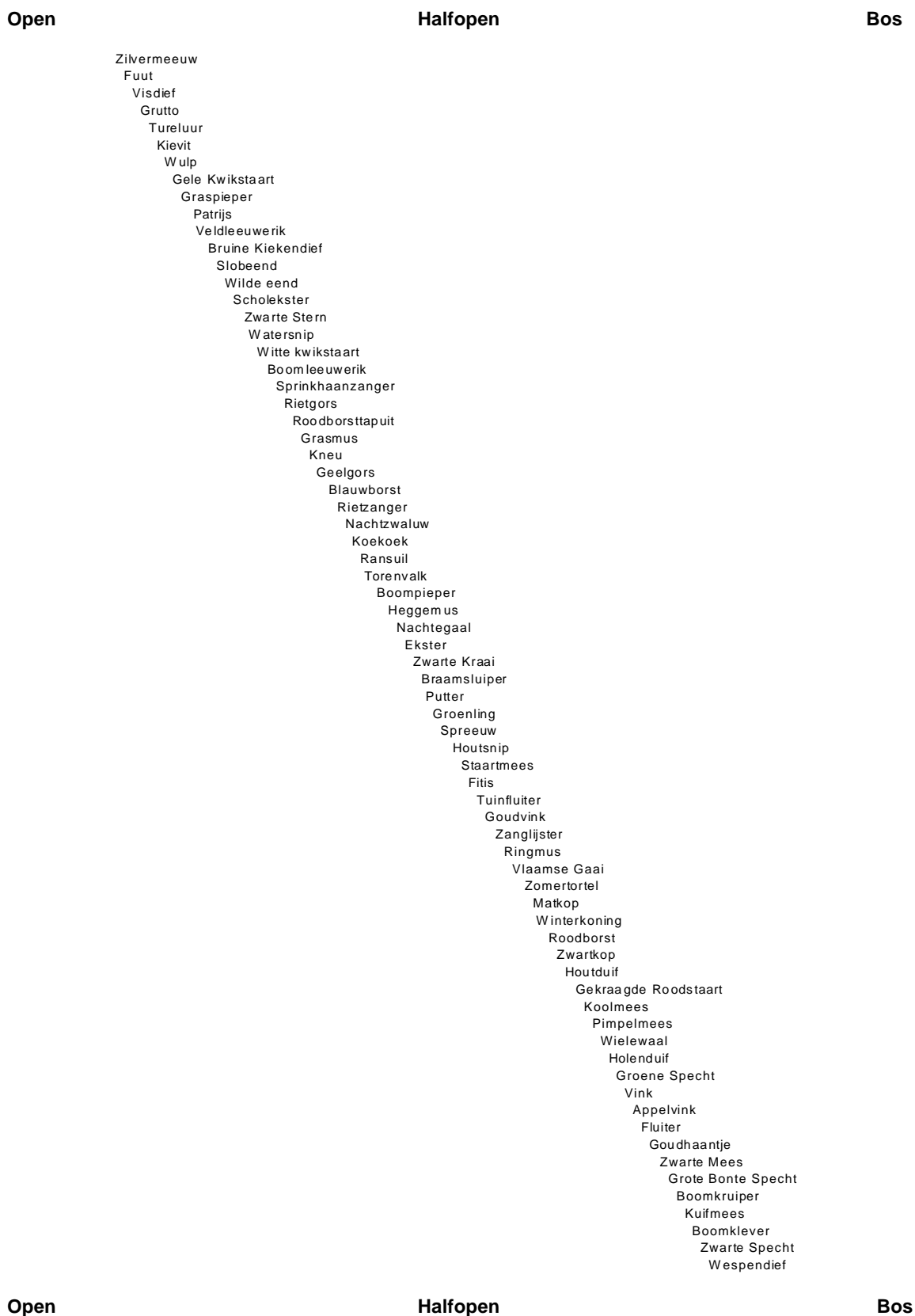
Inventarisaties, onderzoek en andere toepassingen van broedvogelgegevens

SOVON houdt zich ook bezig met het jaarlijks uitvoeren van grootschalige broedvogel-inventarisaties van natuurterreinen door professionele veldmedewerkers. De gegevens dienen er bijvoorbeeld toe om het gevoerde terreinbeheer te evalueren en het toekomstige beheer uit te stippelen.

Veel van het verzamelde materiaal uit de verschillende projecten kan worden gebruikt om beleidsmakers en natuurbeschermers te ondersteunen in het nemen van juiste beslissingen (Milieu-Effect-Rapportage). Verder zijn SOVON-gegevens gebruikt voor het vaststellen en evalueren van gebieden vallend onder de Europese Vogelrichtlijn en voor de samenstelling van de Rode lijst van bedreigde vogels. Voor allerlei specifieke vragen kunnen, soms speciaal bewerkte SOVON-gegevens worden aangewend of vertaald (onderzoek). Zo wordt SOVON regelmatig om een expert-oordeel gevraagd, zoals een inschatting van de verwachte effecten van een voorgenomen ingreep of vaststelling van optimale vogelstand (streefwaarde) op basis van ecologische en historische gegevens.

Bijlage 4: Verwachtingspatroon voorkomen van soorten

Broedvogels gesorteerd naar biotoopvoorkeur. Linksboven staan soorten die typisch zijn voor het open landschap en rechtsonder typische bosvogels. De middenmoot wordt gevormd door vertegenwoordigers van halfopen landschappen, zoals heide, duin of moeras met struiken en bomen of kleinschalig cultuurlandschap.

Bijlage 5: Route bij broedvogelonderzoek

Bijlage 6: Standaardafkortingen (broed)vogelnamen, enkele voorbeelden (voor de volledige lijst zie bijlage 17)

AV	Appelvink
BZ	Boerenzwaluw
Bvl	Bonte Vliegenvanger
Bkl	Boomklever
Bkr	Boomkruiper
BS	Braamsluiper
E	Ekster
F	Fitis
GBS	Grote Bonte Specht
TV	Torenavalk
TT	Turkse Tortel
Tj	Tjiftjaf
V	Vink
W	Winterkoning
Z	Zanglijster
ZR	Zwarte Roodstaart

Bijlage 7: Eenvoudige notatie van BMP-veldgegevens

Vijf categorieën van waarnemingen met symbolen en broedcodes. Bij de symbolen is de afkorting van de vogelnaam **X**. Broedcode verwijst naar bijlage 2 van de *Handleiding broedvogels inventariseren in proefvlakken*.

Volwassen individu in broedbiotoop $\overline{\text{X}}$
-Enkele vogel met 'binding'

Paar in broedbiotoop $\underline{\text{X}}$
-Samen optrekkend
-Twee individuen samentrekken

Territoriaal gedrag **X**
-Zang, balts, dreigen

Nest-aanduidend gedrag (X)
-kennelijk nest (gedrag)
-alarm
-nestbouw
-ouders met pas uitgevlogen jongen
-waarschijnlijke broedplaats

Nestvondst (X)
-nest met eieren of jongen
-nest met broedende vogel

Bijlage 8: Voorbeelden van bezoekschema's

Bezoek-nummer	Bezoekschema goed	Bezoekschema fout
1	13 maart 9.00-11.00	21 februari 9.00-11.00
2	25 maart 8.00-10.00	2 maart 11.00-12.00
3	11 april 7.00- 9.00	14 maart 7.00-12.00
4	22 april 6.00- 8.30	31 maart 12.00-14.00
5	7 mei 5.30- 7.30	4 april 8.00-10.00
6	18 mei 5.30- 7.00	11 april 11.00-16.00
7	30 mei 5.00- 8.00	22 mei 6.00- 8.00
8	11 juni 3.30- 7.00	26 mei 8.00-10.00
9	19 juni 5.00- 7.00	1 juli 21.00-22.00

Wat zijn de fouten?

S zeer vroeg gestart en laat gestopt;

S eind maart en begin april zitten de bezoeken dicht opeen, maar tussen half april en half mei (belangrijke periode) zijn er in het geheel geen bezoeken;

S bezoektijden in algemeen te laat op de dag, zeker bezoek 2, 4 en 6; bezoek 9 (het avondbezoek) is te vroeg op de avond;

S bezoekduur wisselend kort (1 uur) en lang (5 uur).

Bijlage 9: Tijd en trefkans

Bijlage 10: Voorbeeld van een veldkaart

Bijlage 11: Van veldkaart naar soortkaart

Bijlage 12: Soortkaart van de merel

Bijlage 13: Interpretatie van soortkaart naar territoria

Bijlage 14: Praktijkervaringen rond het observeren in het veld

Tijdens de excursies stuit u -wellicht- op allerlei praktische vragen. Hieronder staan enkele van die vragen met daarbij een oplossing.

Water- en wintervogelexcursie:

Tijdens een telling langs een van de rivieren, vliegen er regelmatig vogels voorbij. Worden ze opgeschreven en zo ja, hoe?

Bij voorbijvliegende vogels wordt opgelet waar deze neerstrijken; dubbeltellingen moeten immers vermeden worden. Strijken de vogels niet neer maar vliegen ze door, dan worden ze niet op het formulier opgeschreven.

Tijdens een telling van een grote groep ganzen vliegt ineens alles op. Wat moet u doen?

Op het moment dat u een grote groep vogels ergens ziet, schat u in eerste instantie heel ruw hoeveel het er zijn, daarna gaat u pas nauwkeuriger tellen. Mocht de groep op- en wegvliegen dan noteert u de grove schatting op het formulier. Overigens zullen de meeste vogels na een korte verstoring terugkeren naar hun oorspronkelijke plek en kunt u ze beter tellen.

Broedvogelexcursie:

Tijdens een bezoek begint het flink te regenen, vogels houden zo'n beetje op met zingen en intekenen op een kaart (zonder vlekken) lukt niet meer. Wat te doen?

Soms kan met een paraplu nog worden doorgewerkt, maar bij harde regen (en wind) zit er niets anders op dan te stoppen. Het bezoek moet op een andere dag worden afgemaakt of overgedaan. Gebruik voor het intekenen op de veldkaart een water- en koude-vaste pen. Een potlood (niet te zacht) werkt nog altijd het beste, maar een balpen of bepaalde watervaste dunschrijvers of viltstiften werken ook. Een andere mogelijkheid is de hele kaart in een grote ruime doorzichtige plastic zak te stoppen.

Oriëntatie in veld, intekenen op veldkaart

Vogels die van veraf te horen zijn, kunnen niet goed op de juiste plaats op de kaart worden ingetekend, bijv. spechten. Noteer de vermoedelijke plaats op de kaart en zet een driehoekje om de afkorting. De waarneming ligt dan vast en wie weet wordt bij volgende bezoeken de plaats getraceerd.

Tijdens het lopen kan de kaart steeds het beste op dezelfde manier worden vastgehouden. Dat wil zeggen altijd hetzelfde deelgebied onder- of bovenaan. Vaak wijst de bovenkant van de kaart naar het noorden en de onderkant naar het zuiden. Links op de kaart is dan west en rechts oost. Als je van 'onder naar boven op kaart loopt' kunnen afkortingen gemakkelijk op de kaart worden ingetekend, maar voor sommige werkt dat niet bij het lopen van 'boven naar onder'. Ze willen de kaart dan op z'n kop houden. Bij afslaan naar links of rechts speelt iets dergelijks. Probeer de kaart steeds op dezelfde wijze vast te houden en in te vullen, want sommige vogelafkortingen hebben op z'n kop geschreven een heel andere betekenis; de W kan als een M worden gelezen.

Moeten de SOVON-afkortingen van vogelnamen gebruikt worden?

Gebruik bij voorkeur de voorgeschreven afkortingen (neem en lijst mee in het veld). Vooral bij overname door anderen is dit handig. Al u in het veld de afkorting niet zo gauw weet, schrijf dan de naam (bijna) voluit neer. Bij gebruik van eigen afkortingen of symbolen altijd een 'vertaalsleutel' bijleveren.

Mogen alle waargenomen vogels worden genoteerd, ook de niet geldige?

Het noteren van alle waarnemingen, ook van de niet-geldige wordt afgeraden. Het is veel meer werk en de kaarten worden er niet overzichtelijker van. Het beste kunnen uitsluitend de geldige waarnemingen worden genoteerd. In bijna alle gevallen gaat het hierbij om waarnemingen van territoriaal (vooral zang, alarm) en nestindicerend gedrag (nest, met jongen, met voedsel). Bij veel niet-zingende vogels (watervogels, roofvogels en steltlopers) zijn ook waarnemingen van volwassen individuen of paren geldig. Noteer bij twijfel (is hij geldig?) de waarneming altijd wel.

Bijlage 15: Gedragsregels, velduitrusting en andere tips

Gedragsregels:

- Gedraag u in het veld zo rustig en onopvallend (fluisteren!) mogelijk, maak geen onverwachte bewegingen. Vogels zijn doorgaans mensenschuw en zien u vaak al veel eerder, dan u hen ziet;
- Respecteer gebods- en verbodsborden. Blijf op paden en wegen;
- Blijf altijd vriendelijk tegen mensen die u aanspreken. Voor sommige mensen is het een vreemde ervaring om iemand met een verrekijker rond te zien lopen. Vooral in dorpen en steden kan men gemakkelijk aanstoot aan u nemen. Als u uitlegt wat u aan het doen bent, voorkomt u doorgaans problemen;
- Draag zoveel mogelijk onopvallende, kraakvrije kleding. De vogels zien en horen u dan minder snel en u zelf hoort de vogels beter fluiten of zingen;
- Laat geen afval achter, maar neem het mee of gooi het in een prullenbak.

Velduitrusting:

- Verrekijker (en evt. telescoop)
- Groene of blauwe onopvallende, kraakvrije kleding
- Regenkleding
- Goede stevige, liefst waterdichte schoenen
- Notitieboekje
- Vogelboek
- Potlood en (watervaste) pen (neem altijd een reserve pen/potlood mee, voor het geval u de andere pen kwijtraakt, of dat de pen niet meer schrijft)
- Overzichtskaarten van het gebied dat u bezoekt
- Schriftelijke toestemming om het gebied te mogen betreden (als u -in opdracht- gebieden bezoekt die voor het publiek gesloten zijn)
- Eten en drinken

Boekentips:

Er zijn een heleboel goede veldgidsen verkrijgbaar, enkele goede willen we hier met name noemen:

- ANWB Vogelgids van Europa, Mullarney, K., *et al.* Tirion uitgevers, 1999, ISBN 90-18-01212-2
- Vogels van Europa, Noord- Afrika en het Midden-Oosten, Jonsson, L. Tirion uitgeverij. 1993, ISBN90-5210-187-6

CD-tips:

L'oiseaux l'Europe 1 t/m 4 (99 vogelgeluiden per cd)

Vogels van Nederland (verkrijgbaar bij Vogelbescherming Nederland in Zeist)

CD-rom-tips:

- Cramp
- Eti 'Birds of Europe'

Bijlage 16: Begrippenlijst

BEZOEKRONDE bezoek of aantal bezoeken waarbij het gehele proefvlak wordt afgewerkt (kan bestaan uit één bezoek of verschillende deelbezoeken).

BROEDPAAR, -PLAATS, -GEVAL, zie **TERRITORIUM**.

CRITERIA eisenpakket waaraan waarnemingen moeten voldoen alvorens van een territorium gesproken kan worden (interpretatiecriterium, datumgrenzen, fusie-afstand etc.).

DATUMGRENZEN periode, met eerste en laatste datum, binnen het broedseizoen waarbinnen inventarisatie zeer lonend is, bijvoorbeeld doordat trek vrijwel uitgesloten is. Bij elke soort wordt, wanneer broeden niet vastgesteld is, verlangd dat één of twee waarnemingen binnen de datumgrenzen vallen.

FUSIE-AFSTAND arbitraire afstand tussen twee niet-uitsluitende waarnemingen op basis waarvan besloten kan worden tot één of twee territoria.

GELDIG BEZOEK (vnl. zangvogels) een bezoek op een tijdstip waarop een soort aanwezig wordt geacht en actief is. In het algemeen zijn voor standvogels alle bezoeken geldig en voor zomervogels de bezoeken vanaf het moment dat de soort in het proefvlak is gearriveerd. Vroege ochtendbezoeken zijn altijd geldig, terwijl de geldigheid op andere tijdstippen verschilt van soort tot soort (niet, half of geheel geldig).

GELDIGE WAARNEMING waarneming van een vogel die wijst op de aanwezigheid van een territorium. Er zijn vijf categorieën van waarnemingen (informatieblad 3.5 of Handleiding BMP tabel 4) waarvan de geldigheid per vogelsoort verschilt (informatieblad 5.4 of Handleiding BMP bijlage 6). Alleen geldige waarnemingen worden gekarteerd.

INTERPRETATIE vaststellen van het aantal territoria op basis van waarnemingen die territoria of nestplaatsen indiceren.

INTERPRETATIECRITERIUM (soms kortweg criterium) aantal geldige waarnemingen dat vereist wordt voor het aannemen van een territorium. Eén of twee waarnemingen moeten liggen tussen de datumgrenzen.

PAAR zie **Territorium**.

SOORTKAART (verzamelkaart) kaart van het proefvlak waarop per soort alle in de loop van het seizoen verzamelde geldige waarnemingen worden ingetekend (zie veldkaart). Aan het eind van het seizoen wordt op deze kaarten het aantal en de ligging van de territoria bepaald.

TELdatum voorkeursdatum voor de maandelijkse telling (vrijwel altijd een zaterdag). Bij voorkeur telt iedereen op deze datum, waarbij uitwijken naar vrijdag, zondag of maandag mogelijk is.

TELgebied gebied met vaste, natuurlijke grenzen waarbinnen de tellingen plaats vinden. Elk gebied heeft een eigen unieke code die bestaat uit twee letters gevolgd door vier cijfers.

TERRITORIUM leefgebied van een (broed)vogel dat verdedigd wordt. In deze handleiding algemene term voor aantallen voorkomende broedvogels, inclusief (broed)paren, broedgevallen, broedplaatsen en nesten.

TREFKANS kans om een geldige waarneming te verrichten van een vogel in zijn territorium.

UITSLUITENDE WAARNEMING gelijktijdige waarneming van twee of meer territoriumhoudende vogels, waaruit met zekerheid blijkt dat ter plaatse twee of meer territoria aanwezig zijn. Geldt ook voor vogels die niet gelijktijdig zijn waargenomen maar in verschillende delen van het terrein, waarbij het onwaarschijnlijk is dat het om dezelfde individuen gaat. Deze waarnemingen zijn belangrijk bij bepaling van het eindtotaal.

VELDKAART (dagkaart) kaart van het proefvlak waarop per bezoek in het veld alle geldige waarnemingen worden ingetekend (zie soortkaart).

Bijlagen 17: Standaardafkortingen broedvogelnamen

AV	APPELVINK	GP	GRASPIEPER
Aal	AALSCHOLVER	GPI	GOUDPLEVIER
B	BOSRIETZANGER	GR	GEKRAAGDE ROODSTAART
BB	BLAUWBORST	GS	GROENE SPECHT
BE	BERGEEND	GS _t	GROTE STERN
BFI	BERGFLUITER	GV	GOUDVINK
BGa	BRANDGANS	GVI	GRAUWE Vliegenvanger
BKI	BOOMKLEVER	GZ	GIERZWALUW
BKr	BOOMKRUIPER	GeM	GEELPOOTMEEUW
BL	BOOMLEEUWERIK	Gla	GLANSKOP
BM	BAARDMANNETJE	Gr	GRUTTO
BP	BOOMPIEPER	GrG	GRAUWE GORS
BPI	BONTBEKPLEVIER	GrK	GRAUWE KIEKENDIEF
BS	BRAAMSLUIPER	GrZa	GRASZANGER
BSt	BONTE STRANDLOPER	GrZi	GROTE ZILVERREIGER
BU	BOSUIL	Grie	GRIEL
BV	BOOMVALK	H	HUISMUS
BVI	BONTE Vliegenvanger	HD	HOUTDUIF
BZ	BOERENZWALUW	HM	HEGGENMUS
Barm	BARMSIJS	HS	HOUTSNIP
Bef	BEFLIJSTER	HZ	HUISZWALUW
BijE	BIJENETER	Ha	HAVIK
BIK	BLAUWE KIEKENDIEF	Hals	HALSBANDPARKIET
BIR	BLAUWE REIGER	Hol	HOLENDUIF
BoKr	BONTE KRAAI	Hop	HOP
BrK	BRUINE KIEKENDIEF	IGa	INDISCHE GANS
Bril	BRILDUIKER	IJs	IJSVOGEL
BuM	BUIDELMEES	K	KOOLMEES
Bui	BUIZERD	KB	KRUISBEK
CGa	CANADESE GANS	KBS	KLEINE BONTE SPECHT
CZ	CETTI'S ZANGER	KE	KUIFEEND
Cas	CASARCA	KGa	KOLGANS
DD	DODAARS	KH	KEMPHAAN
DH	DRAAIHALS	KK	KLEINE KAREKIET
DP	DUINPIEPER	KL	KUIFLEEUWERIK
DSt	DWERGSTERN	KM	KUIFMEE
DouS	DOUGALLS STERN	KMM	KLEINE MANTELMEEUW
DwM	DWERGMEEUW	KPI	KLEINE PLEVIER
E	EKSTER	KU	KERKUIL
EE	EIDEREEND	KV	KRAMSVOGEL
EGK	ENGELSE GELE KWIKSTAART	KVI	KLEINE Vliegenvanger
EK	EUROPESE KANARIE	Ka	KAUW
F	FITIS	Keep	KEEP
Fa	FAZANT	Ki	KIEVIT
FI	FLUITER	KI	KLUUT
Fu	FUUT	KIE	KLAPEKSTER
G	GROENLING	KIZi	KLEINE ZILVERREIGER
GBS	GROTE BONTE SPECHT	Kn	KNEU
GFu	GEOORDE FUUT	KnW	KLEIN WATERHOEN
GG	GEELGORS	KnZ	KNOBBELZWAAN
GGK	GROTE GELE KWIKSTAART	KoH	KORHOEN
GGa	GRAUWE GANS	KoM	KOKMEEUW
GH	GOUDHAANTJE	Koe	KOEKOEK
GK	GROTE KAREKIET	KrE	KRAKEEND
GKB	GROTE KRUISBEK	KreZ	KREKELZANGER
GKS	GRIJSKOPSPECHT	KroE	KROONEEND
GKI	GRAUWE KLAUWIER	KsW	KLEINST WATERHOEN
GKw	GELE KWIKSTAART	Kw	KWARTEL
GL	GROTE LIJSTER	KwK	KWARTELKONING
GM	GRASMUS	Kwak	KWAK
GMM	GROTE MANTELMEEUW	Lep	LEPELAAR

M	MEREL	TD	zie ZOMERTORTEL
MBS	MIDDELST BONTE SPECHT	TE	TAFELEEND
MK	MEERKOET	TT	TURKSE TORTEL
MPI	MORINELPLEVIER	TV	TORENVALK
MaE	MANDARIJNEEND	Ta	TAPUIT
Mat	MATKOP	Tj	TJIFTJAF
MiZ	MIDDELSTE ZAAGBEK	Tu	TURELUUR
N	NACHTEGAAL	V	VINK
NGa	NIJLGANS	VD	VISDIEF
NNa	NOORDSE NACHTEGAAL	VG	VLAAMSE GAAI
NSt	NOORDSE STERN	VGH	VUURGOUDDHAANTJE
NZ	NACHTZWALUW	VL	VELDLEEUWERIK
NoK	NOTENKRAKER	VU	VELDUIL
OZ	OEVERZWALUW	W	WINTERKONING
OeH	OEHOE	WD	WESPENDIEF
OeV	OEVERLOPER	WE	WILDE EEND
Ooi	OOIEVAAR	WH	WATERHOEN
OrL	ORTOLAAN	WKw	WITTE KWIKSTAART
OrSV	ORPHEUSSPOTVOGEL	WR	WATERRAL
PH	PORSELEINHOEN	WRZ	WATERRIETZANGER
PM	PIMPELMEES	WS	WATERSNIP
PS	PIJLSTAART	WSpr	WATERSPREEUW
Pa	PATRIJS	WSt	WITWANGSTERN
Paap	PAAPJE	WT	WINTERTALING
Pu	PUTTER	Wie	WIELEWAAL
PuR	PURPERREIGER	WitE	WITOOGGEEND
R	ROODBORST	Wou	WOUDAAPJE
RD	ROERDOMP	Wu	WULP
RG	RIETGORS	Z	ZANGLIJSTER
RM	RINGMUS	ZK	ZWARTKOP
RPU	RUIGPOOTUIL	ZKM	ZWARTKOPMEEUW
RTa	ROODBORSTTAPUIT	ZKr	ZWARTE KRAAI
RU	RANSUIL	ZM	ZWARTE MEES
RZ	RIETZANGER	ZR	ZWARTE ROODSTAART
Rf	RAAF	ZS	ZWARTE SPECHT
Ro	ROEK	ZSt	ZWARTE STERN
RoFu	ROODHALSFUUT	ZT	ZOMERTALING
RoKl	ROODKOPKLAUWIER	ZiM	ZILVERMEEUW
RoM	ROODMUS	ZoT	ZOMERTORTEL
RoS	ROSSE STEKELSTAART	ZwW	ZWARTE WOUW
RoW	RODE WOUW	ZwZ	ZWARTE ZWAAN
Rouw	ROUWKWIKSTAART		
S	SPREEUW		
SE	SLOBEEND		
SM	STAARTMEES		
SPI	STRANDPLEVIER		
SU	STEENUIL		
SV	SPOTVOGEL		
SZ	SPRINKHAANZANGER		
Sc	SCHOLEKSTER		
Sijs	SIJS		
SIV	SLECHTVALK		
Smie	SMIENT		
Sn	SNOR		
SoeE	SOEPEEND		
Sp	SPERWER		
StM	STORMMEEUW		
StaD	STADSDUIF		
Stel	STELTKLUUT		
T	TUINFLUITER		
TBKr	TAIGABOOMKRUIPER		

Bijlage 18: Adressenlijst/checklist deelnemers en relevant adres

Cursisten

[illegible]

Cursusleiders en docenten

Contactpersoon/Relevant adres

SOVON, Harvey v. Diek	Rijksstraatweg 178	6573 DG BEEK-UBBERGEN	024 -6848111	info@sovon.nl

Literatuur

Voor wie meer wil weten over SOVON wordt verwezen naar onderstaande publicaties.

Bijlsma R.G. 1997. Handleiding veldonderzoek roofvogels. KNNV Uitgeverij, Utrecht.

Bibby C.J. Burgess N.D. & Hill D.A. 1992. Bird Census Techniques. Academic Press, London.

Boele A., 1998. Handleiding Punt Transect Tellingen project. SOVON, Beek-Ubbergen

van Dijk A.J. 1996. SOVON handleiding Broedvogels inventariseren in proefvlakken. SOVON, Beek-Ubbergen.

van Dijk A.J. & Hustings F. 1996. SOVON handleiding LSB Kolonievogels en Zeldzame soorten. SOVON, Beek-Ubbergen.

Hustings M.F.H., Kwak R.G.M., Opdam P.F.M. & Reijnen M.J.S.M. (red) 1985. Vogel-inventarisatie. Natuurbeheer in Nederland, 3. Pudoc, Wageningen/Vogelbescherming, Zeist.

Interprovinciale Ambtelijke Werkgroep Milieukartering (IAW M) 1985. Interprovinciale richtlijnen voor het inventariseren van weidevogels. 1985. Utrecht.

SOVON 1998, Boeiende vogels of saaie pieten; 25 jaar SOVON Vogelonderzoek Nederland. KNNV Uitgeverij, Utrecht.

Van Roomen M., & Hustings F. 1996. Handleiding Watervogelprojecten SOVON. SOVON, Beek-Ubbergen.